

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

G.M.Bozorova	
Sayyid Sharif Jurjoniyni ontologik va gnoseologik qarashlari.....	115
L.S.Sultonova	
Sharq allomalarining ilmiy merosida bag'rikenglik va murosa madaniyati masalasi va uning yurtimiz taraqqiyotida tutgan o'rni.....	119
U.K.Kurbanova	
Abu Ismoil Abdulloh Ansoriy tasafuviy qarashlarining falsafiy tahlili	124
M.H.Mo'minova	
Ibn Sino asarlari va risolalarining ilm-fan taraqqiyotida tutgan o'rni	128
K.J.Ochilova	
Imom At-Termiziya oid tadqiqotlarning ilmiy tahlili	132
B.X.Karimov	
Ongni boshqarish falsafasi.....	136
R.S.Raupova, Sh.Bobokalonova	
Abu Ali Ibn Sino buyuk faylasuf va gumanist olim	141
P.X.Qaxorov	
Zamonaviy jamiyatda inson qadri va axloqiy me'yorlarning o'zgarishi	147
U.M.Paxriddinov	
Globalashuv jarayonlarining O'zbekistondagi mehnat migratsiyasiga ta'sirining ijtimoiy-falsafiy tahlili	152
Z.B.G'ulomov	
Dezinformatsion ziddiyatlar sharoitida yolg'on axborotlarni ijtimoiy fikr va jamoatchilik nazorati asosida tartibga solish istiqbollari.....	158
A.A.Tojiddinov	
Abu Ishoq Kalobodiy ilmiy merosining zamonaviy tadqiqotlarda o'rganilishi masalalari.....	164
G.A.Qamariddinova	
"Rashahotu aynil-hayot" asaridagi rashhalarda jamiyat rivojlanishiga doir g'oyalarning falsafiy tahlili	172
H.H.Yuldashxodjaev	
Musoxonxoja Dahbidiy asarlarida Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi g'oyalarning qiyosiy tahlili.....	175
H.H.Yuldashxodjaev	
Musoxonxoja Dahbidiy asarlarida Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi g'oyalarning qiyosiy tahlili (2-qism).....	180
Z.I.Narziyev	
Aziziddin Nasafiyning "Tanzil" asari - tasavvuf falsafasiga oid muhim manba	185
M.M.Mamasaliyev	
Postmodern jamiyatda o'zgalarga toqatlilik qadriyatlarining falsafiy-intellektual asoslari.....	189

SIYOSAT

T.A.Azizov	
Favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etishga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmlarining xorij tajribalarini qo'llash imkoniyatlari.....	193
S.U.Yuldashev	
Davlat boshqaruvida ijtimoiy-madaniy texnologiyalarning ratsionallashtirish	197
O'.N.Ahmedova	
Kuchli ijtimoiy siyosat va ma'naviy tarbiya strategiyasi	201
X.R.Ikramov	
Yangi O'zbekistonda fuqarolik xizmati sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini modernizatsiyalash zaruriyati.....	205
A.M.Abjalov	
Jamoat xavfsizligi tizimida axborot texnologiyalarni joriy etishning ijtimoiy-siyosiy mohiyati	210
G.B.Umarova, A.Nurullaeva	
Mahalla – totuvlik va bag'rikenglik omili: Markaziy Osiyo mintaqasi tajribasi	214
S.S.Yakubov	
Kanada: milliy birlikka erishish tajribasi	218

UO'K: 299.53

**MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA XOJAGON-NAQSHBANDIYA
TA'LIMOTIDAGI G'OYALARNING QIYOSIY TAHLILI
(2-qism)**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ УЧЕНИЯ ХОДЖАГОН-НАКШБАНДИЙ В
ТВОРЧЕСТВЕ МУСОХАНХОДЖИ ДАХБИДИЙ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF IDEAS IN THE KHOJAGON-NAQSHBANDIY DOCTRINE
IN THE WORKS OF MUSOKHANKHOJA DAHBIDIY**

Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich

Yangi asr universiteti kafedra mudiri, dotsent, tarix fanlari nomzodi,

Annotatsiya

Annotatsiya: Ushbu maqolada naqshbandiya-mujaddidiya tariqatining yirik vakili Musoxon Dahbidiy tomonidan naqshbandiya ta'limotidagi rashhalarining talqin etishdagi o'ziga xos yondashuvlar haqida so'z boradi. Dahbidiy o'z asarlarida Naqshbandiya ta'limotidagi "sayr", "majzub", "jazba", "zikr", "rashhalar" masalalari keng yoritilgan. Shuningdek pirluk-shayxlik maqomi mutasavvif alohida e'tibor qaratgan jihatlardan bo'lib, u bu darajani "eng mukammal maqom" deydi.

Аннотация

В данной статье рассматриваются своеобразный подходы видного представителя ордена Накшбандия-Муджаддида Мусахана Дахбиди к толкованию рашахат в учении Накшбандия. В своих трудах Дахбиди подробно освещал вопросы «сайр», «маджзуб», «джазба», «зикр» и «рашахат» в учении Накшбандия. Статус пир-шейха также является одним из аспектов, которому учёный уделяет особое внимание, и он называет этот уровень «самым совершенным статусом».

Abstract

This article examines the unique approaches of a prominent representative of the Naqshbandi order, Mujaddidi Musakhan Dahbidi, to the interpretation of rashahat in the Naqshbandi teachings. In his works, Dahbidi has covered in detail the issues of "sayr", "majzoob", "jazba", "dhikr" and "rashahat" in the Naqshbandi teachings. The status of pir-sheikh is also one of the aspects that the scholar pays special attention to, and he calls this level "the most perfect status".

Kalit so'zlar: hadis, shariat, sufiy, irfon, Xoja Yusuf Hamadoni, Abu Bakr Kalobodiy, nihoya, bidoya, nafs, mushohada, tajalliy

Ключевые слова: предания, шарият, суфий, ирфан, Ходжа Юсуф Хамадани, Абу Бакр Калабади, конес, начало, душа, наблюдения, преображение.

Key words: hadeeth, sharia, sufi, irfan, Khoja Yusuf Hamadani, Abu Bakr Kalabadi, end, beginning, soul, observations, transformation..

KIRISH

Buyuk allomalarimizning ilmiy-nazariy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish yoshlarni etuk shaxs sifatida shakllanishida hamda ajdodlarimizning ezgu an'analari ruhida tarbiyalanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun "biz ajdodlarimizning donishmandlik an'analariga amal qilib, ularning g'oyalarini teran anglagan holda, qat'iy islohotlarni amalga oshirmoqdamiz, mamlakatimizning yangi qiyofasini shakllantirish yo'lidan bormoqdamiz"[1].

Tasavvuf, bir tomondan, din va shariat, ikkinchi tomondan, falsafa va hikmat ilmi bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan o'ziga xos ta'limotdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

To'rtinchi. **Xilvat dar anjuman.**

Bu shunday anjumanki, u tafriqa (o'zgarish), bo'linish, ikkinchi bir sifat o'zgarishiga ko'chish paytidir. Bunda Xudoni izlagan solik o'zi talab qilgan (Xudo) bilan botiniylik yo'lida xilvat tutgan bo'ladi. Tashqi tafriqa (farqlanish) ichki (botiniy) hujraga yo'l topmaydi, ya'ni Allohdan boshqa narsa tolib qalbiga yo'l topmaydi.

Bayt:

Az birun dar miyoni bozaram,

FALSAFA

Va-z darun xilvatiy-st bo yoram.

Ma'nosi:

Tashqaridan qaraganda bozor o'rtasidaman,
Ichkaridan qaraganda esa yorim bilan xilvatdaman.

Ko'nglim yorda, o'zim bozorda.

Bu ma'ni ibtidoda takallufli (vositali) va intihoda betakalluf (bevosita)dir. Chunonchi hazrati Xoja (qaddasallohu sirrahu)dan so'radilar. Tariqangizning binosi (sharti) nima. Aytadilar. Anjumanda xilvatdir.

Zohirda (ko'rinishida) xalq bilan va botinda Haq bilan.

Fard.

Az darun so' oshnou va-z birun begonavash,

Inchunin zebo ravish kam mibuvad andar jahon.

Ichkaridan oshnoyu tashqaridan begonaga o'xshash.

Bunday chiroyli ravish dunyoda kamdan-kam bo'ladi.

Haq subhonahu aytadi:

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ [2](37)

Ma'nosi: "Bir kishilarki, ularni tijorat ham, oldi-sotdi ham Allohning zikridan, namozni to'kiso etishdan va zakot berishdan chalg'ita olmas. Ular qalblar va ko'zlar iztirobga tushadigan Kundan qo'rqlar"[3].

Bu borada buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidan olingan quyidagi baytni keltirish bilan cheklanamiz:

"Musofir bo'l, ammo Vatan ichra bo'l,

Tila xilvatu anjuman ichra bo'l". [4]

Musoxon Dahbidiy keltiradi: "Xoja Avliyoi Kabir (quddisi sirruhu) debdurlar: Anjumanda xilvat shuki, zikrdagi ishtig'ol (mashg'ullik) va istig'roq (g'arq bo'lish, sho'ng'ib ketish) shunday bir darajaga etadiki, agar bozorga kirsam, dil haqiqati uzra zikrning istilosini sababli u erda hech qanday gapni va ovoyni eshitmaydi. Hazrati Eshon debdurlar. Jiddu jahd va ehtimom bilan zikrga mashg'ul bo'lganlik sababli besh-olti kun ichida shunday martabaga etishadiki, odamlarning barcha ovozlari va hikoyatlari unga zikr bo'lib ko'rinadi".[5]

Beshinchi. **Yod kard**. Bu til bilan qalb zikridir. Haq subhonahuni zikr qilish bandaga tavfiqni o'rgatadi. Zikrning martabalari quyidagicha. Ya'ni til zikri, dil zikri, ruh zikri, sir zikri, xafiy zikri va axfo zikri.[5]

Musoxon Dahbidiyning bu xususdagi fikrlari dissertatsiyaning 2.2 bo'limida batafsil keltirilgan.

Oltinchi. **Bozgasht** (qaytish) ya'ni har safar (qachon)ki, til bilan yo dil bilan zikr aytsa, orqasidan. Ey parvardigorim, maqsudim sensan va rizoyim sensan, deydi Agar muhtadiy (boshlovchi solish) zikr bidoyasida bozgasht kalimasiga o'zida ishonch topmasa ham uni tark qilmasin, tadrir asnosida unda sidq (ishonch) alomatlarini paydo bo'lgusidir.[5]

Yettinchi. **Nigoh dosht** (Ehtiyotkorlik) Bu xotira maroqabasidan iboratdir. Chunonchi bir damda necha marta Tayyiba kalimasini aytsa, uning xotiri boshqa narsalarga ketib qolmasin. Mavlono Sa'diddin (qaddasi sirrahu) bu so'z ma'nosi borasida debdurlar.

Bir soat va ikki soat o'tsin. Ikki soatdan ortiq qancha miqdor muyassar bo'lsa, o'z xotiriga qarasin (nigohini qaratsin)ki, o'ziga narsa uning xotiriga yo'l topmasin. Xazrat Mavlono Qosim alayhi-rahmah Xoja Ahror (qaddasallohu ruhahu) as'hoblarining ulug'laridan edilar, aytar edilarki, nigoh doshtda u kishi shu darajaga etgan ediki, erta tongdan to choshtgacha dilni ag'yor xuturidan saqlay olar edi. Shuncha vaqt davomida uning amalidan dunyo tashvishlarining vasvasa-chalg'itish quvvati bekor bo'lar, Alloh taoloning zikridan boshqa narsalar vasvasasi unga ta'sir qilolmas edi.[5]

Sakkizinchi. **Yod dosht**.

Bundan maqsad, zavq yo'lida Haq subhonahudan ogoh bo'lishning davomidan iboratdir. Ba'zilar bu iboratga beg'iybat huzurdir deb baho beradilar. Va ahli tahqiq nazdida Haq shuhudi istilosidan bir ko'rinishdir. Hubbu zotiy, ya'ni Haqqa muhabbat tufayli dilda hosil bo'ladigan zavq natijasidir.

Bilmoq kerakki, soliq tariqat va tasbih paytida ekan, u haqiqat va huzurga payvasta emas (yetisha olmagan), balki yodkard maqomidadir.

Fard:

Doim hama jo bo hama kas, dar hama hol.
Midor no'ho'fta chashmu dil jonibi yor.
Ma'nosi.

Doimo hamma erda, kim bilan birga bo'lsang-da,
Hamma holda ko'ngil ko'zini yor tomon tikkan holda tut.

Fard:

Doram hamajo bo hama kas dar hama hol
Dar dil zi tu orzu-u va-z diyda xayol.

Chunonchi Xoja Ahror (qaddasallohu ruhahu) ushbu to'rt kalimaning sharhida shunday iborani eslatibdilarki, yodkard zikrda takallufdan iboratdir va bozgasht haq subhonahu qaytishdan iboratdir. Shu vajh bilanki, har safar Tayyiba kalimasini aytganda, ketidan ko'ngildan andisha qilib, Ey parvardigorim, maqsudim sensan va rizoim sensan degay. Nigohdosht esa gapsiz, tilsiz ushbu ruju'ni muhafaza qilishdan iboratdir. Yoddosht esa nigohdoshtdagi mustahkam turishdan iboratdir[5].

To'qqizinchi. **Vuqufi zamoni.**

Tariqat akobirlari debdurlarki, vuqufi zamoni ish bajaruvchi va yo'l yurguvchidir. Va u shundan iboratki, banda o'z ahvolidan voqif bo'lgay. Har zamonda uning sifati va holi qanaqa. Shukrga loyiqmi yo uzrga loyiqmi. Hazrati Mavlono Ya'qub Charxiy (quddasa sirruhu) debdurlarki hazrati Xojai Buzruk quddasa sirruhu menga dar holi qabz (qabz holida) istig'farga buyurdilar.

Va bast holida shukrga buyurdilar. Bu ikki holga rioya kilish vuqufi zamoniidir. Solik ishning ruyobga chiqishini vuqufi zamoniida soat bilan ulchaydilar. Toki uni topgan kishi o'z nafsidan voqif bo'lsinki huzurga tomon ketyaptimi yo g'aflatga tomonmi. Agar nafsga bino qo'ysa bu ikki sifatni topguvchilardan bo'lmaydi. Ba'zi sufiy nazdida vuqufi zamoni muhosabadan iboratdir. Muhosaba shuki xar bir soatda nimalarni boshdan kechirgan bo'lsak muhosaba qilamiz va amalni sirdan olamiz.[5]

Demak, Dahbidiyning talqiniga ko'ra zamon, vaqt, umr inson uchun eng muhim narsalardan bo'lib, solik doimiy ravishda o'z vaqtini nazorat qilib borishi kerak bo'ladi.

Tasavvufshunos olim Gulchehra Navro'zova o'z tadqiqotlaridan birida bu borada keltiradilar: "Vuqufi zamoni – inson o'zi yashayotgan davr, zamon qanday kechayotganligidan ogoh bo'lishi, umr bir bor berilishi va inson uni xayrli, ezgu ishlarga sarf etishi lozim, g'aflatda qolmas ligi, loqayd bo'lmasligi, ogoh, hushyor, daxldor bo'lishi kerak degan maz mun-mohiyatni anglatadi. Hujviri «Kashf ul mahjub» asarida vaqt ilmi haqida yozgan, Muhosibiy o'tgan vaqt doimo hisob-kitob qilib turish lozim degan, Abduxoliq G'ijduvoni «umr eng ulug' sarmoya, yo'qotilgan vaqt shu sarmoyaning behuda sarflanishi» deb uni asrash lozimligini vasiyat qilganlar. Orif Revgariy «Orifnoma» asarida «Vaqt qilich kabi keskir» degan. Umuman tasavvuf ahli vaqt qadrlagan. Xojagon ta'limotida Yusuf Hamadoni tomonidan kiritilgan «Hush dar dam» tamoyilida ham mazkur g'oya aks etadi. Ammo Bahouddin Naqshbandning xizmatlari shundaki, «Vuqufi zamoni» rashhasini nazariy jihatdan asoslab, Naqshbandiya tariqati amaliyotida joriy etdi. Vaqt falsafiy tushunchasi olamning atributi bo'lib, barcha ob'ektlar mavjudligining davomiyligini va holatlar almashuvining izchilligini xarakterlaydi. Vaqt tushunchasi muhim falsafiy kategoriyalardan biri sifatida klassik fanda o'ziga xos va noklassik fanda o'zgacha talqin etilgan. Vaqt tushunchasi tasavvufiy ta'limotda ham muhim sanalgan. Ilk tasavvufiy g'oyalarni nazariy tahlil etgan Hujviriy ilmlarni quyidagi xillari borligini yozgan: 1.Vaqt ilmi. 2.Asosiy va ikkinchi da rajali ilm. 3.Haqiqat ilmi. 4.Qonun ilmi. Hujviriyning ilmlar tasnifidan ma'lum bo'ladiki, tasavvuf ahli ilmlar ichida «vaqt ilmi»ni muhim sanaganlar, vaqt ilmi sifatida ko'rib uni o'rganganlar, tadqiq etganlar va uni hayot uchun muhim deb bilganlar.[6]

Ilk tasavvufiy tariqatlardan biri bo'lgan muhosibiya tariqatining asoschisi Horis Muhosibiy muhosaba – vaqt hisob-kitob qilish holati haqidagi tushunchani so'fiylik istilohiga kiritgan. Uning g'oyalarini Abdulxoliq G'ijduvoni rivojlantirgan. «Maslak al-orifin» asarining 13-bobida Xojagon tariqati asoschisi Abdulxoliq G'ijduvoni ta'riqat maqomlari va inson ruhiy kamolotining bosqichlari haqidagi fikrlari yoritilgan. Ushbu bobda muhosaba tushunchasiga maxsus e'tibor berilgan: «Muhosaba har bir o'tgan vaqtning hisobidir». Abdulxoliq G'ijduvoni so'radilarki, «Muhosaba nima?». U javob berdi: «Muhosaba nafasni saqlashdir, toki u behuda o'tmasin». Ko'rinib turibdiki, Abdulxoliq G'ijduvoni nafas tushunchasi bilan vaqt bir ma'noda ishlatgan. Abdulxoliq G'ijduvoni ustozi Yusuf Hamadoni «Hush dar dam» – har bir dam, on, nafasni asrash ogoh bo'lish, hushyor bo'lish o'gitini Xojagon tariqatiga tamoyil sifatida kiritadi va inson hayotining asosini nafasda deydi. Xuddi shu nafas ichida amal bor, vaqt bor, o'lim bor, hayot bor. Odam eng so'nggi

FALSAFA

nafasini olayotganda, nafas qadrini to'liq anglaydi. Shuning uchun «Muhosabadan maqsad oxirgi nafasdir. Muhosaba nafasni nigohdosht, ya'ni saqlash bilan izohlanadi, toki u g'aflat bilan behuda o'tmasin», deydi Xojai Jahon. Muhosaba haqidagi g'oya Bahouddin Naqshbandda ham uchraydi. Naqshbandiya tariqatida ham oriflar kamoloti uchun mushohada, muhosaba va muroqaba asosiy shart deb qabul etilgan va Bahouddin Naqshband shuning ta'sirida vuqufi zamoni – har bir ondan ogoh bo'lish rashhasini kashf etgan. Muhosaba – oriflar ruhiy kamolining yo'lidir. Hazrat Bahouddin Naqshband bu yo'l – oriflarning Haqqa etish vositasini shunday izohlagan: «Muhosaba – o'tgan har bir soatimizni hisoblash va tekshirishdir. O'tgan har bir soatimiz, nafasimiz va zamonamiz huzur bilan o'tdimi yoki nuqson bilanmi, agar hammasi nuqson bilan o'tgan bo'lsa, qaytamiz va amalni avval boshdan boshlaymiz».

Hazrat Bahouddin Naqshband asoslagan bu tariqat ahli o'rtasida uning shunday fikri mashhur bo'lgan: «Musibatlar juda ko'pdir. Faqat eng buyuk musibat esa vaqtning foydasiz, bekorga ketishidir». Muhosaba vaqtida orif har bir nafasini nazorat qilishi va agar g'aflat bilan o'tgan bo'lsa bozgasht qilish kerak, ya'ni ishni qaytadan bo'shlashi lozim deydi. Bahouddin Naqshband «Vuqufi zamoni» rashhasining asosida «hush dar dam» talabi turadi. Bahouddin «hush dar dam»ni Naqshbandiya ta'li motiga asos sifatida qabul qilgan. U asoslagan Naqshbandiya tariqati ga «hush dar dam» rashha sifatida kirgan[6].

O'ninchi. **Vuqufi adadiy.** U shundan iboratki, zikri nafi adadida toqlik qoidasiga amal qilish ushbu tariqda mukarrardir. Voqif bo'lsinlar toki har nafasda tok aytsinlar juft aytmasinlar. Xoja Buzruk kaddasallohu ruhahu debdurlarki qalbiy zikrda adadga rioya qilish xotirini jam qilish uchun kerakdir. Xojagonlar qudsiy kalomida uchraydigan «Falonchi falonchiga vuqufi qalbiydan shuncha adadni buyuribdilar» – degan gapdan murod qalbiy zikrda adadga sanoqqa rioya qilishdir.[5] Zikrni sanab aytadi, uchtadan qilib, to yigirma bittagacha toq-toq aytadi. Yigirma bir-natija mahalidir. Vuqufi zamoni shuki, "Illalloh" deyish paytida o'z dilini Xudoga hozir qiladi va shuningdek toq-toq aytib boradi. Bir nafasda yigirma bir marta aytguncha. Yigirma bir natija mahalidir.[5]

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bahouddin Naqshbandning tasavvuf ta'limotidagi eng muhim xizmat laridan yana biri son haqidagi ilmni yaratib, inson kamolotiga oid ta'li motning asosida qo'ydi. Bahouddin Naqshband «vuqufi adadi» degan rashha – hayotbaxsh o'g'itni kashf etib, unga amal etish lozim dedilar. «Vuqufi adadi»-sondan, adaddan ogoh bo'lishdir. Bu ta'limot asosida ikki tushuncha – kasrat – ko'plik va vahdat – yagonalik yotadi. Olamga nazar solganda borliqdagi barcha narsalar rang-barang va turli-tuman ko'rinsada, ular ning asl mohiyati bittadir. Bahouddin Naqshband birlik, yagonalik, ahad barcha narsalarda tajalliy etgan, aks etgan deydi. Abdurahmon Jomiyning «Sharhi ruboiyoti»da Bahouddinni «Vuqufi adadi» ta'limoti quyi dagicha izohlanadi: Dar mazhabi ahli kashfu arbobi xirad, Sorist ahad dar hama afrodi adad. Garchi adad berun ast zi had, Lek dar suratu, dar modaash hast ahad. Mazmuni: Kashf ahli va xirad arbobi mazxabida, Barcha adadlarda ahad(birlik) namoyondir. Adadlar haddan ziyoda bo'lsalar-da, Lekin ularning surati va moddasi ahad – yagonadir. Demak, barcha borliqning asl mohiyati birta ilohiy birlik, ya'ni ahadi yatdir, demoqchi Bahouddin Naqshband. Bu mazmunda uning shunday fikri bor: Kasrat chu nek darnigori asli vahdat ast, Maro dar in shak nest, gar turo shak hast. Dar har raqam bingari az ro'i e'tibor, Gar suratash bubini, lek modaash yak ast. Mazmuni: Kasratga e'tibor bilan qarasang asli vahdatdir, Menda bunga shak yo'q, gar senda shak bo'lsa-da. Har bir songa e'tibor bilan qarasang, Surati turlicha bo'lsa ham, asli bittadir. Butun olam yagona asosga ega degan fikr bilan Bahouddin Naqshband bu tun borliqni sevis, e'zozlab, unga muhabbat bilan munosabatda bo'lish lozim demoqdalar. Bahouddin Naqshband butun insoniyatni – uning dini, irqi, jinsi, millati, iqtisodiy mavqeiga qaramasdan ilohiy hilqat sifatida ko'rish, uni asrash lozim deb, barchani ahil, tinch, xotirjam, murosayu madorada yashashga undaydilar. Sonlar falsafasiga Pifagordan beri e'tibor berilgan bo'lsa-da, Bahouddin Naqshband vuqufi adadiyini laduniy ilmning ibtidosi deb qaraydi va sondan ogoh inson laduniy ilm sohibi bo'lishi mumkinligini isbot etadi. Bahouddin Naqshband: «Vuqufi adadiy laduniy ilm martabasining avvalidir», deb aytgan. «Ladun» – arabcha so'z bo'lib, oldidan, yonidan degan ma'noni anglatadi. Qur'oni Karimda bu so'z takrorlanib turadi. Laduniy asosan Ollohning oldidagi, yonidagi ilm ma'nosini anglatadi. Laduniy ilm deganda Ollohgagina bor bo'lgan va uning yonida bo'lgan, u istagan kishiga, istagan joy va vaqtda beradigan ilm tushuniladi.[6] «Farhangi zaboni tojik»da laduniy ilm haqida shunday deyilgan: «Laduniy – tabiatda zehning ishtirokisiz, jiddu jahd qilmasdan, Olloh tomonidan ato eti ladigan, Alloh bergan ilmdir». Buni hazrat Bahouddin Naqshband quyida gicha ta'riflagan: «Laduniy ilm

shunday ilmdurkim, qurb ahliga ilohiy ta'lim va rabboniy tafhim ila ma'lum va mafhum bo'ladi. Bu ish aqlning dalili va naqlning shohidisiz amalga oshadi».[6]

O'n birinchi. **Vuqufi qalbiy.** Bu shundan iboratki solikning tafakkuri dildan voqif bo'ladi. Unga dilga tavajjuh va nazarning tikkan bo'ladi zikrdan qat'i nazar toki tafriqa unga yo'l topmasin va mosivo naqshlarni munaqqash bo'lmasin. Aytibdurlarki dil bekor turmaydi yo mosivolikka qo'shilib ketadi. Yo matlubga qarab intiladi. Odam uyg'oq bo'lsa zohiriy xoslar olam xabarlarini dilga etkazadilar va tafriqada tutadilar. Uyquda bo'lganda esa botiniy xoslar inkor qiladilar va dilni parishon holda tutadilar. Dil sohibi o'z diliga tavajjuh bilan boqsa va olam xabarlarini dilga etishiga yo'l kuymasa bu payt nihoiy maqsadiga erishadi. Uning haqidagi bekorlik mafquddir. Bu tarafdin ma'mnun bo'lsa u tavajjuhdan boshqa chora topolmaydi.

O'sha tarafga zikr va mazkur tavajjuhga ehtiyoj topmaydi. Dilni dushmandan qaytaradi va do'stni oxtarishga hojat qolmaydi. Chunki oynadan zangni ketkizsang, o'zingdan boshqani ko'rsatmaydi. Hazrati shayx Ma'sum(qaddasa sirrahu) o'z qudsiy kalimotlarining ba'zida yozganlarki, vuqufi qalbiy dilning janobi Haq subhonahuga ogohligi va tayyor turishidan iboratdir. Chunki dilning Haq subhonahudan boshqaga bog'liqligi bo'lmaydi. Boshqa bir o'rinda aytubdilarki, zikr paytida mazkurga irtibot va ogohlik shartdir. Bu ogohlikning shuhudi vusul va vujudi vuqufi qalbiy deb ataydilar. Ikkinchi ma'nosi shuki, zokir dilidan voqif bo'ladi, yani zikr asnosida mutavajjih bo'lginki, uni majoyiz dil deb ataydilar va ko'krakning chap tarafiga voqedir. Natijada zikr va mafhumi zikrdan g'ofil va zohil bo'lishiga yo'l qo'ymaydi.[5]

Mavloni Ya'qub Charxiy keltiribdilarki hazrati shoh Naqshband qaddasallahu ruhahu aytar edilarki baland zikr va samodan hosil bo'ladigan huzur va zavq davomli bo'lmaydi. Vuqufi qalbiydagi davomlilik jazabaga tortadi va ishi jazaba bilan tamomlanadi. Jazaba halol luqmasiz muyassar bo'lmaydi. Luqma yo halol bo'lmas ekan maqsud hosil bo'lmaydi. Ba'zilar biz daryo bo'lganmiz, bizga ziyon qilmaydi debdilar. Yolg'on aytibdilar,ular najas daryosi bo'libdilar (najas-iflos). Zeroki payg'ambar (S.A.V) ehtiroz (hazar) qildilar va go'shti mag'sub (g'asb, zo'ravonlik bilan topilgan)go'shtni emadilar.

Alloh taolo buyurdi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ [2]

Ey, imon keltirganlar! Bir-birlaringizning mollaringizni botil yo'l bilan emang[7]

yani musababdanki shariat hukm qilmagan (buyurmagan)dir va sahobi Raziya'llahu anhum namoz va ro'zaning ko'pligiga luqmonga qaratanday ehtimom qaratmagandirlar. Rasulullohdan shunday hadisni keltiradilar Al' ibodatu ashratu ajzoin tis'atu minho talabul-haloli val boqiyhi soirul –ibodati ya'ni Alloh taologa bandalik qilmoq o'n juzdan ibodatdir. Shundan to'qqizi halolni oxtarishdir va qolmishi boshqa ibodatlardir. Ulug'lardan ba'zilari aytibdurlar: "As-sufiyyu huval koinu val boinu". Ya'ni so'fiy shunday kishidirki u pinhon va oshkor ya'ni botinda haq subhanahu va taolo bilan mashg'ul bo'ladi va zohirda xalq bilan[5].

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Musoxon Dahbidiyning naqshbandiya tariqatidagi rashhalarni o'ziga tarzda sharhlagan va ularga yangicha talqin berishga harakat qilgan. U, avvalo, Naqshbandiya tariqatining o'zga tariqatlardan mukammalroq ekani, boshqalardan ustunligi ko'rsatishga uringan va bu fikrlarini manbalar asosida isbotlab bergan. Darhaqiqat, naqshbandiya tariqatining islom olamida keng tarqalishi, va butun dunyo musulmonlari e'tiborida bo'lgani uning g'oyalarining xalqchil, inson kamoloti uchun juda zarur ekanidadir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqi // - Toshkent, 2017. Xalq so'zi. № 196 (6860).
2. Qur'oni karim, "Nur" surasi, 37-oyat., Qur'oni karim, "Niso" surasi, 29-oyat.
3. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. "Hilol nashr", Toshkent, 2019. 4-juz. –B.162..
4. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. Nasriy bayoni bilan. T. 1991. -B 721.
5. Musoxon Dahbidiy. Zubdat al-haqā'iq. – T.: FA SHI. Qo'lyozma, inv № 6576/I. – V. 28A-28B.
6. Gulchehra Navro'zova. Xoja Bahouddin Naqshband hayoti va ma'naviy merosi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti davlat korxonasi, 2021. –B.98.
7. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. "Hilol nashr", Toshkent, 2019. 1-juz. –B.506.